

Examen HAVO 2009

tijdvak 1
maandag 25 mei
13.30 - 16.00 uur

economie (pilot)

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 27 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 58 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

De prijs van voetbal

uit een krant:

Het Brabantse Deurne stond op zijn kop toen bleek dat de amateurvoetballers van SV Deurne tijdens de loting van de KNVB-beker gekoppeld werden aan de profvoetballers van Feyenoord. De voorzitter van SV Deurne: "Dit is een droom die uitkomt, en we spelen ook nog thuis. Gezien de verwachte vraag naar kaartjes voor deze wedstrijd moeten we uitwijken naar het stadion van Helmond Sport. De tribune op ons sportpark is te klein."

Het bestuur van SV Deurne discussieert over de hoogte van de prijs per toegangskaartje, uitgaande van de verwachte vraag naar kaartjes. De secretaris, de penningmeester en de voorzitter komen ieder met een eigen voorstel.

Gebruik bronnen 1 en 2 bij de vragen 1, 2 en 3.

- 2p **1** Zullen alle kaartjes verkocht worden bij uitvoering van het voorstel van de secretaris? Verklaar het antwoord.
- 2p **2** Is er sprake van een consumentensurplus bij uitvoering van het voorstel van de secretaris? Verklaar het antwoord.
- 2p **3** Bereken de prijs van een toegangskaartje bij het voorstel van de voorzitter.

Uiteindelijk wordt de prijs vastgesteld op basis van het voorstel van de voorzitter. Toch verloopt de voorverkoop van de kaartjes moeizaam. De penningmeester heeft daarvoor een verklaring: "Bij de oorspronkelijke vraagvergelijking uit bron 2, die ik naar aanleiding van een enquête heb opgesteld, ben ik ervan uitgegaan dat de wedstrijd niet zou worden uitgezonden op tv. Nu blijkt dat de wedstrijd live op tv wordt uitgezonden. Dat verandert de betalingsbereidheid van de supporters".

In bron 3 zijn, naast de oorspronkelijke vraaglijn a, twee alternatieve vraaglijnen b1 en b2 weergegeven.

- 2p **4** Welk van beide vraaglijnen, b1 of b2, geeft de veranderde betalingsbereidheid weer volgens de penningmeester? Verklaar de keuze.

Opgave 2

Strijd om de rente

In de landen van de Economische en Monetaire Unie (EMU) ontstaat in 2007 een discussie over de ontwikkeling van de rente. Aanleiding zijn de stijgende koers van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar en een oplopende inflatie.

Gebruik bron 4.

- 2p **5** Bereken met hoeveel procent de koers van de euro ten opzichte van de dollar tussen 2005 en 2007 is gestegen.
- 2p **6** Leg uit dat de Europese producenten door deze koersontwikkeling afzetproblemen kunnen krijgen op de Amerikaanse markten.
- 2p **7** Leg uit dat de Europese producenten door deze koersontwikkeling afzetproblemen kunnen krijgen op de Europese markten.

In juni 2007 verhoogt de Europese Centrale Bank (ECB) het belangrijkste rentetarief met een kwart procentpunt tot 4%. Omdat de inflatie in de EMU blijft stijgen, worden verdere renteverhogingen niet uitgesloten. Sommige economen zeggen dat de rentetarieven omlaag zouden moeten. Er ontstaat een debat over de gewenste richting van de verandering van de rentestand. Nicolas Sarkozy is president van Frankrijk. Zijn landgenoot Jean-Claude Trichet is president van de ECB. Sarkozy en Trichet verschillen van mening over de ontwikkeling van de rentestand die wenselijk lijkt, gelet op de economische situatie in Europa in de tweede helft van 2007. Volgens de een is een renteverhoging gewenst, volgens de ander juist een renteverlaging. Zij maken beiden een eigen persbericht, waarin ieder op zijn manier de keuze voor de verandering van de rentestand beargumenteert.

- 3p **8** Schrijf het persbericht van Sarkozy **of** het persbericht van Trichet. Vermeld in dit bericht wat er met de rentestand moet gebeuren. *Gebruik de bronnen 4, 5 of 6 om het standpunt te onderbouwen. Gebruik voor het totale bericht maximaal 40 woorden.*

Sarkozy en Trichet vinden allebei dat ze het gelijk aan hun kant hebben. De tekenaar van bron 7 laat beiden tegen elkaar zeggen: "U begrijpt geloof ik niet helemaal goed, wie hier eigenlijk de baas is".

- 2p **9** Leg uit dat Sarkozy en Trichet beiden aanspraak kunnen maken op deze uitspraak.

Opgave 3

Transacties en taxi's

De Nederlandse markt voor taxivervoer bestaat uit twee deelmarkten:

- een sterk gereguleerde markt voor contractvervoer;
- een minder sterk gereguleerde markt voor vervoer op afroep.

In bron 8 zijn enkele kenmerken van de markt voor vervoer op afroep vermeld.

De markt voor vervoer op afroep is bepaald géén toonbeeld van volkomen concurrentie. Verder blijkt er sprake te zijn van asymmetrische informatie, omdat de taxichauffeur over veel meer kennis beschikt van routes en tarieven dan de incidentele gebruiker van een taxi op afroep. Voor deze klant is het bepalen van de prijs van een taxirit niet transparant.

Daarnaast bemoeit de overheid in Nederland zich met dit deel van de taximarkt.

Dat doet ze onder andere door het vaststellen van gewenste tarieven.

Dit tariefstelsel is recentelijk vernieuwd, zoals te lezen is in bron 9.

- 2p **10** Noem een kenmerk van een markt van volkomen concurrentie, waaraan de markt voor taxivervoer op afroep volgens bron 8 **niet** voldoet. Licht het antwoord toe met behulp van bron 8.

Het nieuwe tariefstelsel voor taxivervoer op afroep leidt tot veel reacties:

- Arjen Boukema van brancheorganisatie KNV Taxi:
“De wegen slibben dicht. Zo'n 85 procent van onze kosten heeft te maken met de factor tijd. Waanzin dat taxi's dit niet meer mogen doorberekenen.”
- Joop, taxichauffeur:
“Dit nieuwe stelsel zal er toe leiden dat veel chauffeurs onnodig gaan omrijden.”
- Michel, taxichauffeur:
“Iedereen gaat het maximum instaptarief gebruiken en dat is te hoog. Klanten schrikken zich rot en weten niet waar ze voor betalen als ze instappen.”
- Jan-Willem, klant:
”Ze zeggen dat het allemaal transparanter wordt met dat nieuwe tariefstelsel, maar dat is niet zo. Taxichauffeurs gaan voor allerlei zaken extra geld rekenen.”

- 2p **11** Laat met een berekening zien dat een taxirit van 5 kilometer, zonder vertraging, goedkoper wordt in het nieuwe tariefstelsel.
Ga voor beide stelsels uit van de tarieven in bron 9.

- 2p **12** Leg uit dat de bewering van Joop te maken heeft met moral hazard.

De cartoon in bron 10 kan gezien worden als een uitbeelding van het risico van asymmetrische informatie. Enkele reacties, zoals vermeld na vraag 10, gaan ook over dat risico.

- 2p **13** Kies een van deze reacties en leg uit hoe die reactie wordt uitgebeeld door de cartoon in bron 10.

Opgave 4

Studeren loont

Op internet verscheen in 2008 de publicatie “Investeren in onderwijs nu essentieel”. Daarin benadrukken de auteurs de noodzaak van goed onderwijs. Zij noemen daarbij uitgaven aan onderwijs een vorm van ruilen over de tijd. Neem als voorbeeld studenten die geld lenen om hun studie in het hoger onderwijs te betalen. Zij maken een intertemporele afweging. In dit geval is er sprake van particuliere uitgaven aan onderwijs.

- 2p **14** Leg uit dat ook bij **publieke** uitgaven aan onderwijs sprake is van ruilen over de tijd.

In de bijlage staan drie statistische bronnen over uitgaven aan onderwijs, die bij de volgende drie vragen gebruikt moeten worden.

- 2p **15** Bereken het ontbrekende bedrag voor 2001 in bron 11, met behulp van de bronnen 11 en 13. Rond het bedrag af op één decimaal.

Tussen 1995 en 2005 stegen de totale onderwijsuitgaven met meer dan 70%.

- 2p **16** Toon dit aan door middel van een berekening.

Aan de hand van de bronnen 11 en 12 kunnen de publieke uitgaven aan instellingen voor hoger onderwijs berekend worden. Hoger onderwijs bestaat uit hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Bron 13 geeft informatie over de inflatie.

- 3p **17** Zijn deze publieke uitgaven in 2005 ten opzichte van 1995 reëel gestegen, gedaald of gelijk gebleven? Verklaar het antwoord met een berekening.

Opgave 5

Een eigen huis als spaarvarken

“De aankoop van een eigen huis is nog altijd een beter spaarvarken dan sparen bij de bank”, zegt de voorzitter van de Vereniging Ons Eigen Huis (VOEH) in februari 2008. “In 2007 behoorden de Nederlandse huizenprijzen tot de hoogste in Europa. Er worden te weinig nieuwe huizen gebouwd. De overheid zou dit meer moeten stimuleren. Tegelijkertijd willen steeds meer mensen een eigen huis kopen. Ik verwacht dus dat in 2008 de huizenprijzen zullen blijven stijgen.”

- 2p **18** Citeer de twee zinnen uit bovenstaande tekst, waarop de voorzitter zijn verwachting baseert.

Tussen augustus 2007 en februari 2008 daalde bij veel banken de hypotheekrente.

- 2p **19** Verklaar dat een daling van de hypotheekrente kan leiden tot een verdere stijging van de huizenprijzen.

Hanneke en Kees overwogen in augustus 2007 een huis te kopen in Maartenszeil. De plaatselijke makelaar kwam met een voorstel: zie bron 14. Hanneke en Kees wilden hun spaargeld gebruiken om een deel van de aankoop te financieren. Voor de hypothecaire lening kozen zij voor de bank met het laagste rentetarief in bron 16. Hanneke en Kees dachten er over eerst nog een grote reis te maken en in dat geval pas een half jaar later, in februari 2008, een huis te kopen.

Gebruik de bronnen 14, 15 en 16 bij vraag 20.

- 2p **20** Bereken het jaarlijkse hypotheekrentevoordeel dat Hanneke en Kees zouden hebben, als ze in augustus 2007 hadden besloten de koop en financiering van dit huis uit te stellen tot februari 2008.

- 2p **21** Beschrijf twee risico's die Hanneke en Kees zouden lopen, indien zij in augustus 2007 besloten de koop en financiering van dit huis uit te stellen tot februari 2008.

Net als de voorzitter van de VOEH, denkt ook Kees dat op de lange termijn een eigen huis een beter spaarvarken zou zijn dan een spaarrekening bij de bank. Beiden gaan er van uit dat in het algemeen de rente op spaarrekeningen aan de lage kant is vergeleken met andere vormen van rendement op vermogen. In hun redenering kunnen ook de onderstaande zinnen gebruikt worden:

- 1 Huizenprijzen die sterker stijgen dan de inflatie **verhogen / verlagen** het reële vermogen van huiseigenaren.
- 2 Door inflatie **daalt / stijgt** de reële hypotheekschuld.

- 3p **22** Kies in elk van beide zinnen van de twee vetgedrukte woorden de juiste. Gebruik deze zinnen vervolgens in een redenering die het standpunt van de voorzitter van VOEH en Kees onderbouwt.
Gebruik voor de totale redenering maximaal 50 woorden.

Opgave 6

Te huur: 'gratis' schoolboeken!

In een land is Boekhuur monopolist op de markt van schoolboekenverhuur. Dit bedrijf levert huurboeken aan veel middelbare scholen. De andere scholen kopen de boekenpakketten rechtstreeks bij uitgeverijen. Alle scholen krijgen van de overheid een vergoeding van € 210 per leerling per schooljaar. De scholen stellen de boekenpakketten gratis ter beschikking aan de leerlingen. Elke leerling ontvangt per schooljaar één boekenpakket.

De directie van scholengemeenschap Avantis moet kiezen: de boekenpakketten zelf kopen of de boekenpakketten huren bij Boekhuur. De directie stelt twee eisen. De kosten per leerling:

- moeten zo laag mogelijk zijn;
- mogen niet hoger worden dan de vergoeding per leerling die de overheid aan de school verstrekt.

Gebruik bron 17.

- 3p **23** Welke keuze zal Avantis maken: kopen of huren? Onderbouw het antwoord met een berekening en houd rekening met de twee eisen.

Boekhuur wil zijn winst vergroten door een verlaging van zijn inkoopprijs. Boekhuur gaat daarom in onderhandeling met de drie grootste uitgeverijen. Edubook, Meulenberg en Schola stellen dat Boekhuur de oude prijs moet betalen. Zowel Boekhuur als de drie grote uitgeverijen samen menen een sterke uitgangspositie te hebben en gaan met vertrouwen de prijsonderhandelingen in.

Gebruik bron 18 bij de vragen 24 en 25.

- 2p **24** Geef een argument voor Boekhuur om zich sterk te voelen in de prijsonderhandelingen met de uitgeverijen.
- 2p **25** Geef een argument voor de drie grootste uitgeverijen samen om zich sterk te voelen in de prijsonderhandelingen met Boekhuur.

Edubook wil minder afhankelijk zijn van Boekhuur en start een eigen verhuurbedrijf voor boekenpakketten: Rent-A-Book (RAB). RAB gaat met Boekhuur concurreren op de markt voor schoolboekenverhuur. RAB overweegt twee prijsalternatieven, zoals te zien is in bron 19. Boekhuur is van de plannen op de hoogte en heroverweegt haar prijsbeleid. Zowel Boekhuur als RAB streven naar een zo hoog mogelijke winst.

Gebruik bron 19 bij de vragen 26 en 27.

- 2p **26** Welke prijs per pakket zal Boekhuur vragen nu RAB ook boekenpakketten verhuurt? Verklaar het antwoord.
- 2p **27** Leg uit dat in de gegeven situatie Boekhuur en RAB hun winst zouden kunnen vergroten door het maken van een prijsafspraken.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.